

© 2022, Salvador Ortells Miralles i Francesc Pérez Moragón
© 2022, de les fotografies, els seus autors
© 2022, d'aquesta edició: Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 – 46003 València
Telèfon: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

La redacció d'aquesta obra ha comptat amb un ajut
de la Presidència de la Generalitat Valenciana

Dibuix de coberta: autoretrat de Joan Fuster.
Centre de Documentació Joan Fuster. Donació Cahner-Picallo

Disseny i maquetació: Espirelius

Revisió de text: Antoni Domènech

Totes les fotografies en què no s'especifica la procedència del fons,
pertanyen a l'Arxiu fotogràfic de Joan Fuster

Imprés a: La Imprenta Comunicación Gráfica

ISBN: 978-84-7822-946-8

Dipòsit legal: V-3416-2022

Salvador Ortells Miralles | Francesc Pérez Moragón

JOAN FUSTER

D'UN TEMPS, D'UN PAIS
(1922-1992)

PRÒLEG, per Salvador Ortells Miralles i Francesc Pérez Moragón	7
PRIMERA PART (1922-1961), per Salvador Ortells Miralles	12
1. Orígens familiars i infantesa (1922-1936)	15
– L'espai geogràfic de Joan Fuster	
– Ambient familiar i la vida al poble	
– L'escola i les primeres amistats	
2. L'adolescència perduda: un parèntesi aflictiu entre la guerra i la Universitat (1936-1942)	59
– La guerra, una experiència traumàtica	
– Llegir, taula de salvació en temps convulsos	
– La fi de la guerra i la represa dels estudis	
– L'interès precoç per la llengua catalana	
3. Estudis universitaris a València: noves perspectives (1942-1948)	95
– La universitat de la postguerra	
– Un estudiant universitari amb inquietuds culturals i literàries	
– El valencianisme cultural de postguerra	
– Irrupció de Fuster en el panorama literari valencià: primeres col·laboracions periodístiques	
– <i>Verbo</i> : el somni de crear una revista literària	
– Tria lingüística i necessitat d'un model de llengua literària	
4. La recerca d'una professió: de l'advocacia a l'escriptura (1948-1961)	155
– Els primers llibres de versos i la novel·la frustrada	
– Indicis d'una evolució ideològica	
– Primer pas cap a la professionalització com a escriptor	
– Una trajectòria poètica voluntàriament interrompuda	
– Un intel·lectual amb la mirada més enllà del País Valencià	
– Els primers llibres d'assaig i d'estudis culturals	
Bibliografia	234
SEGONA PART (1962-1992), per Francesc Pérez Moragón	238
5. Polèmic ja per sempre (1962-1968)	241
– La censura i altres condicionants	
– Un seguit de llibres propis	
– Campanya contra un llibre: <i>El País Valencià</i>	
– El País Valencià dels antifusterians	
– L'impuls d'obres col·lectives	
– Periodisme	
– Editorial AC, una opció professional frustrada	
– Vida quotidiana	
– Homenatge a l'Ateneu Mercantil de València i més polèmiques	

6. Temps d'espera (1969-1975)	319
– El <i>retorn</i> de Vicent Andrés Estellés	
– Vida quotidiana	
– Testament	
– La projectada <i>Història social de la llengua catalana</i>	
– Gran Enciclopedia de la Región Valenciana i divisió comarcal	
– Iniciatives editorials pròpies	
– Nous llibres	
– Dos projectes editorials frustrats	
– Periodisme	
– Premi d'Honor de les Lletres Catalanes	
7. La Transició democràtica (1976-1982)	363
– Alegries i negrors d'ànim	
– Atemptats	
– Mort de Sanchis Guarnier	
– Aplec de Castelló de la Plana	
– Acció Cultural del País Valencià	
– Viatges	
– Noves possibilitats en el periodisme	
– Llibres	
– De nou a la Institució Alfons el Magnànim	
– Josep Renau, l'amic que vingué del fred	
– Tornar a la Universitat	
8. Les vicissituds finals (1983-1992)	419
– Encara articles i llibres	
– Professor, doctor i catedràtic	
– El premi a <i>De impura natione</i>	
– Una entrevista no autoritzada	
– Una etapa de silenci públic	
– Noves insidies des d' <i>El Temps</i>	
– Desencís no era claudicació	
– La mort	
Bibliografia	482
Índex onomàstic	488

1922 — 1992

PRÒLEG

Per diverses circumstàncies d'oportunitat, aquest llibre s'insereix en una línia pràctica de col·laboració intel·lectual i literària dels autors, que ja havia produït altres publicacions i iniciatives entorn de la personalitat i l'obra de Joan Fuster, així com de l'organisme cultural que a Sueca porta el seu nom, en locals que comprenen el seu antic domicili. Tal vegada més que en les ocasions anteriors, s'ha elaborat seguint un sistema de treball basat en la complementarietat. De tal manera que ben bé es podria haver editat en dos volums separats per la simple cronologia, cadascun amb un autor distint, ja que el componen dues seccions consecutives de la trajectòria vital que tracta de narrar, clarament dividides per alguns fets decisoris.

El tall està marcat per l'aparició el 1962, a banda d'altres títols, de *Nosaltres, els valencians* i *El País Valenciano*. La campanya desfermada contra l'assagista a València en començar l'any següent és un símptoma evident de la importància i de la significació pública que ell i els seus escrits havien adquirit. Tot comptat, es pot afirmar que aquella maniobra, organitzada amb la pretensió d'anul·lar-lo, tingué en bona mesura un efecte beneficiós per a la carrera literària que havia emprès amb decisió clara, però també fou

l'inici d'una cadena de prejudicis i incomprensions que el perseguiren fins al final. Potser no s'ha subratllat amb suficient insistència que fou llavors quan futurs defensors de la secessió lingüística i l'anticatalanisme polític militant es van alinear, per primera vegada de manera explícita, amb estratègies de l'extrema dreta local que sense ells no haurien tingut el mateix efecte d'enterboliment argumental per a la propaganda.

En qualsevol cas, aquell 1962 representà en la vida de Fuster una fita de gran transcendència, que ha permès plantejar el text final a través de dues mirades distintes amb una divisió en el treball que, a més, ha possibilitat a cadascun de nosaltres adoptar un to propi. I, a partir d'una etapa determinada, en la segona part, aprofitar records i experiències recollides per un de nosaltres, gràcies a la relació d'amistat i en ocasions de treball seguint les seues directrius, que mantingué durant vint anys amb el protagonista de la història que narrem.

Val a dir igualment que en el procés de confecció del llibre, s'ha mantingut un intercanvi constant d'opinions, dades i consideracions, quan ha calgut crítiques, amb el propòsit de proveir-lo d'una coherència interna capaç de superar la distribució entre nosaltres de la tasca de redacció. De fet, en els capítols anteriors al 1962 s'han introduït, quan ha convingut, textos de l'autor dels apartats posteriors, sense haver-ho d'advertir, per simple estratègia dins d'una narració compartida en línies generals.

El contingut s'ajusta a una distribució en vuit capítols, quatre per a cada gran bloc cronològic, i marcada per dos eixos entrecreuat. D'una banda, esdeveniments significatius en la vida de l'escriptor; d'una altra, fets de caràcter polític, cultural i social que van poder tenir una incidència rellevant en l'evolució del seu pensament i de la seua obra. És per aquest cantó que el text respon al títol del llibre, ja que s'ha pretès inserir la narració sobre les peripècies de Fuster en el marc històric del país i l'època en què hagué d'actuar. És a dir, un període definit, en la major part, per restriccions a les llibertats i dificultats o persecucions contra la llengua catalana i el marc cultural que l'assagista volgué cooperar a construir i consolidar, malgrat les dificultats derivades del fet d'haver vingut al món un any abans del colp d'Estat de Primo de Rivera i de deixar-lo només disset anys després de la mort de Franco.

Si acostem més l'objectiu, comprovarem que Fuster visqué uns setanta anys. A grans trets, vuit durant la dictadura de Primo i la *dictablanda* de Berenguer; cinc de república; tres de guerra; més de trenta de dictadura franquista; tres de Transició preconstitucional, i tretze i escaig de monarquia constitucional. Serà probablement molt útil advertir que la darrera etapa no va ser per a ell exactament la més plàcida ni amable de totes, fins al punt que estigué a punt de morir assassinat.

Així, la seua trajectòria va transcórrer quasi sempre en un ambient de prohibicions, censures, pors i amenaces. Per ser com era, per identificar-se amb una llengua perseguida o destinada a la desaparició. Per defensar les llibertats individuals i col·lectives, especialment les d'opinió i expressió: la llibertat de pensament. O siga, les velles reivindicacions indivisibles de la *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, del 1789, que a grans trets emmarcaren el seu pensament que ell mateix va definir tan sovint amb el qualificatiu de *liberal*.

Si en la vida de qualsevol persona hi ha sempre superfícies d'intersecció, i sovint de fricció, amb la vida col·lectiva, aquesta relació és molt més freqüent i sovint decisòria en el cas d'un intel·lectual compromès amb la seua societat, com ho fou Fuster, de tal manera que resultaria quasi impossible de referir-se a l'àmbit privat i professional de l'escriptor, sense encabir-lo dins un marc molt més general i interactiu. L'intel·lectual tractava d'influir, de millorar l'espai humà en què es movia, a pesar de saber-se sotmès forçosament a unes determinades regles de conducta. I malgrat l'oposició, de vegades violenta i sempre més forta, de grups i persones que controlaven el funcionament del sistema social. En el cas de Fuster, aquesta situació es fa veure amb una nitidesa particularment notable i reveladora.

La distribució en capítols podria haver admès en algun cas altres dates com a fites divisòries, però en qualsevol cas les elegides tenen un caràcter clarament orientatiu.¹ O així ho volem creure, després d'haver-hi meditat amb atenció, sospesant altres opcions.

---

1 Amb variacions, s'ha seguit la hipòtesi de divisió en etapes establerta en Pérez Moragón, F. «Alguns moments de la vida de Joan Fuster», *Afers*, 42-43, 2002, p. 275-317.

Fet i fet, hem cregut que adoptar per a l'obra un títol que deriva d'una molt coneguda cançó de Raimon, amb la seua autorització, reflectia amb claredat aquest propòsit nostre de contextualitzar l'itinerari existencial de Fuster pensant sobretot en generacions lectores més joves, que probablement no tenen les dades oportunes per a entendre sense distorsions alguns episodis, cabdals o no.

Aquesta obra és *una* biografia de Joan Fuster, condicionada, entre altres factors, per la llargària imposada a l'original i per una certa voluntat de redactar-la per a un públic lector dotat d'uns coneixements amplis sobre el període i les matèries que aborda, però no necessàriament especialista ni erudit. Som els primers a declarar que es podran detectar en aquestes pàgines tota mena de buits o omissions, però esperem que no seran d'una importància capital. Hi haurà oblots, però s'ha de tenir en compte que en molts casos ha estat necessari seleccionar les informacions a fi d'ajustar-nos, fins on ha estat possible, a les molt raonables exigències editorials pel que fa a l'extensió del text final i als terminis de lliurament. Les dimensions de l'obra fusteriana donaran pas a nous exàmens i descobertes que enriquiran la visió, dinàmica i oberta, que sobre el personatge es puga elaborar i transmetre. Especialment, quan es podran explotar arxius o testimonis d'organismes i personalitats del seu temps que no ha estat possible de consultar.

La bibliografia sobre Fuster és molt àmplia, però en la major proporció té un caràcter interpretatiu, més sobre els escrits que sobre les peripècies vitals de l'autor. Potser calia dedicar-hi alguna atenció i a això hem orientat els esforços, potser no del tot infructuosos.

Aquest llibre té un origen remot i un altre més pròxim. Degué ser el 1991 quan l'editor barceloní Xavier Folch, llavors director d'Empúries, va proposar al més vell de nosaltres d'escriure una biografia de Joan Fuster per a una col·lecció que projectava i que després no prosperà. Ell tenia una llarga relació amb Fuster, d'amistat i també professional, ja que abans havia treballat a Ariel i Crítica, empreses en què s'havien publicat textos de l'assagista i on feia poc havia aparegut el magnífic *Alfabet*, de Josep Palàcios. La invitació fou acceptada, però amb la condició que el biografiat accedís. La resposta de Fuster es va produir poc després i fou positiva. Per diverses circumstàncies, el projecte va quedar

frustrat, si bé se'n derivaren un seguit d'anotacions, l'acumulació de materials, la idea d'una tesi de doctorat abandonada aviat, l'article de 2002 esmentat adés i algunes realitzacions útils: exposicions, sobretot quatre d'una certa ambició; la direcció de continguts del documental *Ser Joan Fuster* i altres treballs directament relacionats amb l'escriptor. Passat el temps, per una iniciativa de Vicent Ferri immediatament compartida per Vicent Flor en ser nomenat director de la Institució Alfons el Magnànim, reaparegué la invitació a fer una biografia. A partir d'un moment es va considerar molt convenient incorporar a la tasca un coautor i el resultat està ara a la vista. Per enllestir-lo, hem tingut la cooperació d'un gran nombre de persones. A fi de destacar-la per separat, hem preferit que la llarga relació nominal, que sempre resultarà incompleta –en demanem disculpes–, conste en un altre lloc del llibre.

Salvador Ortells Miralles | Francesc Pérez Moragón

1922 — 1961

SALVADOR ORTELLS MIRALLES

1

ORÍGENS FAMILIARS I INFANTESA

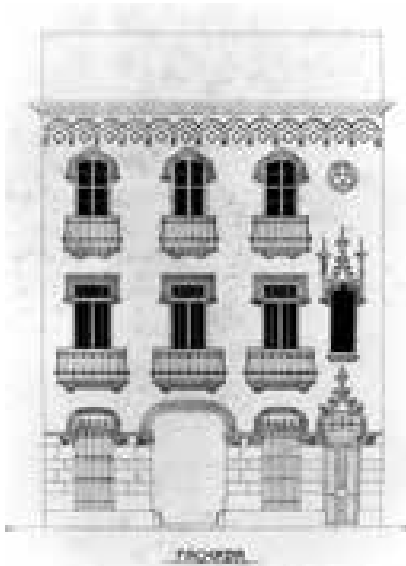
1922
—
1936

L'ESPAI GEOGRÀFIC DE JOAN FUSTER

En la literatura habitual sobre Fuster se sol valorar en un grau molt alt el fet que sempre visqué a Sueca, com si la ciutat on nasqué fos un lloc abominable o difícil de suportar: com si viure-hi fos una mena de sacrifici personal ofert a no se sap quin déu local. Ben al contrari, la població tenia –i té– algunes de les qualitats que un escriptor professional pot considerar envejables, com ara la proximitat a una capital d'un cert tamany o la possibilitat d'aïllar-se en la tranquil·litat d'un ambient encara rural. A més, a poc a poc, Fuster degué valorar el fet que la distància de València o Barcelona l'afavoria, ja que creava una dificultat d'accés que podia dissuadir visites intempestives, potser no desitjades. No tenir telèfon –tan sols en tindria en els darrers moments de vida– reforçava la muralla: les comunicacions exteriors a Sueca només arribaven a través de correu postal, telègraf o persones interposades. Bona estratègia per a qui havia decidit establir fronteres de refugi; una altra consistia, sovint, a no obrir la porta de casa quan algú hi trucava i el propietari estava massa enfeinat o esgotat de rebre visites.

Carrer del Sequial, inicis del segle xx (Biblioteca Suecana)

Plànol de la façana de la Casa Joan Fuster

Espai Joan Fuster, carrer de Sant Josep, a Sueca (Leo Ferrer)

Tot i estar marcada per circumstàncies individuals i fets d'abast col·lectiu que li indicaren un canvi d'orientació, la vida de l'assagista transcorregué tenint com a centre un lloc geogràfic estable, un espai de referència permanent que tal vegada es podria considerar la seua pàtria, amb més raó que qualsevol altre territori i amb totes les connotacions que el terme pugua tenir. Aquest lloc era la casa ubicada al número 10 del carrer de Sant Josep, de Sueca, un edifici de tres altures i façana neogòtica de propietat familiar. Primer amb el pare i la mare, i després sol, l'escriptor visqué a la planta baixa; la resta de l'immoble estava ocupat per llogaters. Allí passà quasi tota la seua vida. Només n'estigué fora amb certa regularitat mentre estudiava Dret a la Universitat de València. Posteriorment, l'abandonava de tant en tant per a fer estades de pocs dies a València o a Barcelona, o alguns viatges a l'estranger: pocs. Així, amb una vida més aviat sedentària, gairebé totes les aventures intel·lectuals de l'escriptor i una bona part de les seues descobertes i retorns tingueren com a escenari la casa del carrer de Sant Josep, convertida, des de gener de 2017, en un centre cultural que gestiona, conserva i difon el valuós fons material que llegà al seu poble.

Viure a Sueca no devia ser per a Fuster cap exhibició d'amor a la terra, en el sentit ruralista. Ni responia a una dificultat per a desarrelar-se, en un sentit «patriòtic» impensable en ell, ja que, posats en aquests termes, igual podria haver-se trobat a casa a Barcelona. L'alternativa hauria estat, potser, instal·lar-se a la ciutat comtal, però era una aventura plena d'incitacions a la dispersió i dubtosa en l'aspecte financer. Cautelós, decidí no moure's de casa, per comoditat i per la qüestió econòmica. Tenia casa a Sueca, i no una qualsevol, sinó d'àmplies dimensions, detall de gran importància per a qui va acumulant milers de llibres i papers. Podia treballar des d'allí, tranquil i a gust, i el punt de residència li estalviava despeses que una altra instal·lació li hauria produït. Tot comptat, Fuster era conscient de les limitacions del seu poble, però també en valorava els aspectes positius:

Yo, como ustedes saben, y por si no lo saben lo digo, vivo en un pueblo ligeramente marginal, casi remoto, de la Ribera del Júcar: una aglomeración agraria, densa, un poco destartada, pero apacible y discreta. Esto tiene sus ventajas. No voy a adaptar a mi caso los tópicos –tan clásicos como manidos– del «menosprecio de corte y alabanza de aldea», que decía fray Antonio de Guevara, en paz descanse. Mucho me temo que la «aldea» que fray Guevara elogiaba en el siglo XVI no hubiese tenido para mí demasiados alicientes. El refugio pueblerino dejaría de ser útil si consistiese en «huir del mundanal ruido». A mi entender, lo bueno no es «huir», sino, simplemente, poner un poco de distancia por

Muntanyeta dels Sants (Miguel Ángel López-Egea Martínez-Carrasco)

medio, y aprovechar la tranquilidad lugareña como un observatorio. Sospecho que la «aldea» renacentista era incómoda y aislante, cosa que, por fortuna, no es mi amable poblacho rural. De otro lado, en el mundo de hoy, las facilidades de información y de comunicación alcanzan un grado muy estimable, incluso para rincones como el mío. Los digamos «cordones umbilicales» que pueden unir al vecino apartado con las llamadas «corrientes cosmopolitas» suelen ser relativamente eficaces. El confinamiento –confinamiento por relación a las grandes ciudades y a los «centros» de toda clase– no impide estar «al tanto», y, por el contrario, permite estarlo con una perspectiva sin duda desinteresada y objetiva. Claro que ello impone un pequeño retraso en materia de novedades; pero no tiene importancia.¹

---

1 Fuster, J. «Jazz en Granollers», *El Correo Catalán*, 7 de gener de 1962.

Siga com siga, si alguna vegada pensà seriosament d'anar-se'n, no fou a València o Barcelona –ni cal dir a Madrid–, sinó fora de l'estat: una emigració en tota regla. D'on es pot deduir que allò que li pesava i podia induir-lo a marxar no era la població on havia nascut, sinó la inadaptació a un espai polític i cultural que l'ofegava. Una de les primeres temptatives de què se'n té constància, en aquest sentit, és la beca d'estudis a l'estranger que sol·licità a finals de 1959 a la Fundación Juan March per a escriure l'assaig sociològic *Técnica, cultura y masa*, que mai no enllestí malgrat haver-ne preparat una memòria exhaustiva.² Però aquest no en fou l'únic intent: aprofitant la presència de catedràtics amics a la Universitat de València, considerà, a inicis dels anys seixanta, la possibilitat d'estudiar Filosofia i Lletres a fi d'optar a un lectorat en alguna universitat europea o americana. Per bé que no prosperaren, ambdues iniciatives testimonien que el propòsit d'emigrar no era cap vel·leïtat momentània. Tal vegada li faltaren decisió i ajudes. Ja abans d'aquests intents, el 1951, havia valorat l'opció de fer una estada a París, aconsellat pel filòleg i amic Manuel Sanchis Guarner, que li explicà com havia aconseguit una beca de l'Institut Francès de Barcelona el compositor valencià Vicent Garcés, que anys després compondria el ballet *Marinada*, amb text de Fuster.

Per raons òbvies, Fuster desenvolupà la seua activitat intel·lectual a l'espai incomodíssim denominat «exili interior», tot i que més d'una vegada sentí la necessitat d'anar-se'n a l'«exili exterior», com ho feren altres escriptors coetanis, –Juan Goytisolo, per exemple–, fastiguejats del franquisme per una manifesta incompatibilitat política i, també, per l'angúnia de sentir-se perseguits fins i tot en opcions més íntimes. Finalment, no ho faria. Ni tampoc s'instal·là en una gran ciutat com solia fer en aquell temps la gent que aspirava a obrir-se pas en el mercat cultural. Es quedà al poble, un indret de clima temperat però poc saludable, degut a la humitat dels arrossars pròxims a l'Albufera de València, segons la descripció de Carlos Sarthou a la *Geografía General del Reino de Valencia*. Més indulgent i poètic és, en canvi, aquest paisatge descrit per Montserrat Roig al retrat literari sobre Fuster que recollí a *Retrats paral·lels*. L'escriptora barcelonina fixava l'esguard en la fètil lluminositat de l'Albufera, els ocells travessant el cel, el verd dels baladres i les barques solcant les sèquies circumdants dels camps d'arròs. I és que, molts anys després del naixement de l'assagista, els viatgers encara contemplen amb fascinació la marjal suecana. És el cas, també, de Baltasar Porcel, que iniciava així una de les entrevistes a Fuster:

---

2 La memòria d'aquest projecte d'assaig i un currículum de l'autor, ambdós documents adjuntats a la sol·licitud de beca a la Fundación Juan March, estan reproduïts al volum *Els arxius de Joan Fuster*, Universitat de València, 2006, p. 15-33.

El paisatge és extens, pla, un camp dilatat i uniforme de brulla d'arròs, verda, i l'espècie lluminosa que llança la lluna polida d'algun rec. Cassetons alts, estrets, s'aixequen. El sol amolla llum a les totes, i fa una calor humida, espessa. Creant uns límits i tapant les muntanyes flota una boirina compacta i blanquinosa. El cel és d'una blavositat rebaixada, destenyida: influències dels vents del sud, sens dubte. [...] De cop se sent una fressa, ràpida, i un xipolleig: aquest món misteriós dels animals aquàtics... Volen, majestuosos, uns ocells grans. Entre el sembrat passa, lenta, una vela llatina: allí hi ha un canal, invisible de lluny. Així recordo els arrossars de Sueca, al Sud de València, de l'última vegada que hi vaig passar, fa alguns mesos. [...] També és cert que em produeix un punt de desconcert de pensar que en Fuster viu dins el paisatge obert de Sueca, d'estius carregats de sol i de pols, de gent cridanera i de cases d'una grisor absoluta. Trobo que l'home no s'adiu gens amb el marc. És clar que, molt probablement, m'equivoco.³

Poc procliu a les efusions líriques paisatgístiques, Fuster també sucumbí a les irisacions lumíniques d'aquest entorn natural, plasmades als poemes «Arrossar» i «Estrofes per al meu poble»,⁴ un entorn que, no per quotidià, perdia la capacitat de captivar-lo amb la seua fesomia canviant. Són, al cap i a la fi, els arrossars negats d'aigua que ja havia descrit en «Significació espiritual de la Montanyeta dels Sants», el primer text literari que escriví en català, el 1944. Les evocacions de Porcel i Roig reflecteixen les impressions dels visitants que arriben per primera vegada a Sueca, a no ser que ho facen en les difícils condicions meteorològiques en què hi arribà Josep Pla el 1962: «Es posà a ploure a bots i a barrals. Hi hagué moments en què la carretera passava entre enormes espais d'aigua. Tot semblava inundat. La terra s'anava tornant tova, cada vegada més plàstica. Feia angúnia».⁵ L'arribada de Pla a Sueca és l'excepció que en confirma la regla. Potser una apreciació més ajustada a la realitat del paisatge suecà –no tan idíl·lica ni anecdòtica– és la que proporcionà Fuster, el 1959, en un article del diari madrileny *Informaciones*:

Entre el Júcar, la Albufera y el Mediterráneo, Sueca reúne a su alrededor un poco de todo, campos cuadrículados, limpios para la hortaliza verde, como los que rodean a Valencia; naranjal denso y firme, como los que se ven en Alcira o en Gandía; marjales

---

3 Porcel, B. «Joan Fuster, indagador», *Serra d'Or*, desembre de 1965.

4 «Arrossar» i «Estrofes per al meu poble» pertanyen als llibres *Sobre Narcís* (1948) i *Terra en la boca* (1953), respectivament.

5 Pla (1975: 362).

inundadas donde el arroz crece, como sólo aquí se da. Porque, en realidad, Sueca es tierra de arroz: casi, por antonomasia, la tierra del arroz. Más de 6.600 hectáreas se dedican a su cultivo, con un volumen de cosecha de unos 290.000 quintales métricos. El llano se presta admirablemente a la producción, y el Júcar le provee de agua bastante, que es mucha: hay épocas del año en que una gran parte del término agrario de Sueca parece una laguna, una prolongación de la vecina Albufera, sólo interrumpida por la línea blanca de los caminos o las casas dispersas por la campiña. Cuando el cereal avanza, la llanura se puebla de los mejores verdes, y el estío los madura hasta el amarillo satisfactorio del grano logrado. En medio del arrozal, una breve colina con un ermitorio y unas oliveras presiden la espléndida fertilidad.⁶

Sense desdir-se de la valoració sobre la poca salubritat de l'entorn rural suecà, Sarthou observava que, a primeries del segle xx, la ciutat tenia bon aspecte, amb edificacions modernes, carrers amb paviments empedrats i enllumenat elèctric. En efecte, es produïren millores en la infraestructura urbana i la introducció de corrents estilístics i constructius com el modernisme, l'*art déco* i el racionalisme, ben acceptats per la societat suecana i hàbilment executats pels arquitectes locals Bonaventura Ferrando i Joan Guardiola, imbuïts dels nous gustos de l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona. Ambdós, i altres arquitectes joves com Julià Ferrando i Emili Artal, impulsaren la renovació arquitectònica de Sueca en edificis públics i particulars al casc urbà –i als poblats marítims–, que, des d'inicis del segle xx fins a la Guerra d'Espanya, li donaren un caràcter més modern. Fuster, que s'estimava el poble sense exacerbacions localistes, amb una pretensió d'objectivitat i alhora empès per un moviment innat de simpatia, confirmava a l'article citat d'*Informaciones* aquesta caracterització:

Sueca [...] es un pueblo rural, a la manera típica de los pueblos campesinos de Valencia. Cuenta con unos veinte mil y pico habitantes; un pueblo grande, en efecto, a juzgar por la media hispánica. Grande y, además, aseado, casi confortable, tranquilo. Carece de pintoresco, lo cual, desde cierto punto de vista, no deja de ser una ventaja. Aquí, tan cerca del mar y en medio de una vegetación impagablemente lozana, una y otra *toujours recommencées*, la Historia no tiene demasiada importancia. Todo, las casas, el carácter de la gente, posee un aire de cosa siempre nueva, incesantemente remozada. El viajero

---

6 Fuster, J. «Rasgo y paisaje de Sueca», *Informaciones*, 31 de desembre de 1959.

Plaça de l'Ajuntament, Sueca, inicis del segle xx (Biblioteca Suecana)

curioso no encontraría rincones apollados de siglos ni piedras venerables: sólo calles rectas, limpias, bien adoquinadas, edificios recientes y un tipo de vida discreto y apacible.

Aquestes apreciacions haurien de completar-se afegint que, més de mig segle després, Sueca hauria crescut en nombre d'habitants, escampat la trama urbana i destinat a edificis d'estiueig una part del litoral marítim. També s'hi construïren noves edificacions mentre en desapareixien d'altres, algunes de les quals hauria convingut preservar. En definitiva, el poble s'ajustava a les modificacions de successives conjuntures econòmiques i socials. I encara caldria introduir una altra actualització a la descripció de Fuster: a finals de la dècada de 1950, a penes era reivindicat el valor de l'arquitectura modernista de què Sueca té exemples notables. Aquelles construccions –aquelles façanes i formes ornamentals– eren massa recents en el temps per a ser considerades patrimoni artístic. Ara ja són, per dir-ho amb les paraules de Fuster, «pedres venerables».

No es poden comparar, tanmateix, els avanços urbanístics i arquitectònics d'inicis del xx amb serveis com les comunicacions ferroviàries, que es reduïen a una estació rudimentària

Estació ferroviària i Asil dels Ancians de Sueca, inicis del segle xx (Biblioteca Suecana)

per la qual circulava el tren de via estreta que enllaçava amb València amb una lentitud exasperant. Tot i això, l'incòmode viatge amb tren era, als ulls d'un infant que no havia sortit del poble, una aventura que li permetia contrastar la realitat de la capital imaginada. Altrament, Sueca disposava de serveis de telègraf, telèfon i correu, a més de jutjat, corresponsalia del Banc d'Espanya, registre de la propietat, caserna de la Guàrdia Civil i un hospital modest a càrrec de les Germanes de la Caritat. Aquestes eren les infraestructures d'una població que, segons el padró de 1922 –l'any en què nasqué Fuster–, tenia poc més de divuit mil ànimes i el seu cens professional constava de «vint-i-nou advocats, dos notaris i tres agrimensors; catorze metges, tres manescals i un dentista; 1.333 llauradors i 2.276 jornalers».⁷

L'economia local depenia fonamentalment de l'activitat arrossera, sobre la qual Fuster escriuria el 1969 el conte infantil *Abans que el sol no creme*. I és que a inicis del segle passat –potser també en l'actualitat– el conreu de l'arròs, a Sueca, determinava les es-

---

⁷ Furió (1994: 14).

Plantant arròs (Miguel Ángel López-Egea Martínez-Carrasco)

tructures econòmiques i socials. Els mitjans de producció estaven en mans d'uns pocs rics locals i de terratinents forasters, els únics que es permetien certs luxes domèstics –dormir en màrfegues i canviar-se la roba interior amb assiduitat, per exemple– i d'altres més puntuals, com ara passar uns dies de descans en indrets coneguts per les aigües termals, lluny de la humitat de la marjal a l'estiu. Un clar antagonisme entre propietaris, refractaris a les reivindicacions laborals, i jornalers, que treballaven per sous míseros, incidia en la vida diària i es feia extensible als llocs de reunió social més freqüentats –casinos, principalment–, marcats per les afinitats polítiques: els propietaris, monàrquics; els bracers, republicans. Vista així, aquesta polarització recorda l'argument de *Fontamara*, la novel·la d'Ignazio Silone que Fuster mirà de traduir al català el 1967, ambientada en un poblet endarrerit de la Itàlia mussoliniana que ben bé es podria identificar, en alguns aspectes, amb la Sueca de postguerra. I amb la d'abans.

Processó pels carrers de Sueca

A Sueca no proliferaven els estímuls culturals. Hi havia celebracions festives com les Carnestoltes o les processons religioses, però la cultura no hi ocupava un lloc destacat, encara que, puntualment, els veïns gaudien d'algunes experiències gratificants. L'historiador Antoni Carrasquer assenyala que «la consolidació de la classe burgesa en l'últim terç del segle XIX i l'apropament als seus hàbits que posaren en pràctica capes socials en ascens, aconseguiren que la condició cultural del poble de Sueca arribàs a unes quotes impensables pocs anys abans, quan només s'interessaven per la docència infantil i les representacions escèniques».⁸ Fites modestes, però assolides malgrat les epidèmies i les fallides arrosseres que assotaren aleshores l'economia suecana. Certament, hi hagué una relativa

---

⁸ Carrasquer (2006: 69).

efervescència cultural en els seixanta anys transcorreguts entre la Restauració borbònica (1874) i la caiguda del general Primo de Rivera (1930). S'organitzaven vetlades musicals en domicilis particulars, es crearen bandes de música per a animar cercaviles, acompanyar processons i donar concerts, i, amb gran acceptació, mestres particulars ensenyaven a fills de famílies benestants nocions de solfeig i pràctica d'instruments musicals. Immers en aquest ambient i nascut al si d'una família amb afició a la música, feu els primers passos el compositor suecà Josep Serrano –més conegut com el Mestre Serrano–, que triomfà en el gènere de la sarsuela i compongué el 1909 l'*Himno de l'Exposición Regional Valenciana*, declarat l'himne regional el 1925. Però si un episodi d'aquesta mena mereix record especial fou la celebració d'una temporada operística el 1883, de la qual Fuster es va fer ressò, irònicament, a l'article «Òpera» en complir-se cent anys d'aquell esdeveniment:

Jo també tinc el meu modest «patriotisme local», i m'ha agradat molt llegir en un vell *Almanaque de Las Provincias* que, el 1883, es va celebrar al teatre de Sueca una temporada d'òpera italiana. Bé: possiblement només en serien tres o quatre representacions, però la cosa no quedà gens malament. El periodista –don Teodoro, sens dubte– hi feia constar que les sessions de *bel canto* se celebraren «con gran satisfacció de los vecinos de esa floreciente villa, que hacían constar que era la primera población de la provincia, fuera de la capital, que ha oído ópera». Això de «floreciente villa» durà poc, em sembla, perquè pocs anys després, un parell, el preu de l'arròs va baixar dramàticament, i els melòmans del meu poble ja no tindrien massa humor per a contractar de nou una companyia de cantants.⁹

Amb tot, el factor més influent en l'àmbit cultural suecà d'inicis del xx fou la impremta, implantada des del segon terç del segle XIX. Als tallers locals s'editaren moltes capçaleres de premsa periòdica, amb el lògic augment de lectors. A més, el restabliment del dret de llibertat d'impremta a inicis del Sexenni Revolucionari de 1868, referendat un any més tard per la Constitució de la Nació Espanyola, fou decisiu en l'aparició dels primers periòdics suecans. Hi havia el precedent del literat Josep Bernat i Baldoví: autor teatral, poeta satíric, creador del llibret de falla i promotor de publicacions periòdiques, en català i castellà, als anys quaranta del segle XIX. Amb l'arribada del Sexenni sortiren a la llum nombrosos diaris i revistes, més o menys efímers i promoguts per tots els sectors de la població. En una plàcida comunitat arrossera, pertorbada només pels típics antagonismes

---

⁹ Fuster (2017: 254).

socials, explica Carrasquer, «la majoria de la seua premsa es bescanta cap al tema rural: des dels asèptics treballs d'investigació o divulgació de fertilitzants, plaguicides i origen de la gramínia hegemònica a Sueca fins a la més acèrrima i furibunda defensa dels interessos de classe, propietaris i jornalers. Enmig, poesia lírica i ofrenes marianes».¹⁰ Ja ben entrat el segle xx a penes havien canviat els interessos de la premsa local. Fins i tot Fuster no en fou del tot aliè, tal com evidencien els «Madrugalets a la Verge, en setembre», publicats el 1947 a *Víspera*, que combinen poesia lírica i ofrenes marianes.

Així com en l'última dècada del XIX tingué lloc un esclat de la premsa periòdica local, durant la República hi hagué una revifada, avortada per la insurrecció militar de 1936. Beneficiant-se de les llibertats d'aquell breu període, es crearen noves publicacions, a les quals les despeses de manteniment escurçaren la vida. Una de les de major durada fou *Mosaico*, setmanari d'informació general i signe progressista moderat, fundat el 1934, que continuà publicant-se durant la guerra, fins a les acaballes de 1938, sota el control de la Joventut Socialista Unificada. Segons Fermí Cortés, un dels grans amics de Fuster, el primer contacte d'aquest amb un text en català fou a través de *Mosaico*, dada reveladora que mostra el jove aspirant a escriptor enfrontat a les diverses formes de plasmar la llengua quotidiana:

El primer paper escrit en valencià llegit per Fuster, no en tinc cap dubte, fou una edició de *La Donsayna*, de Bernat i Baldoví, que publicà el setmanari suecà *Mosaico*, text que contrastà amb el «valencià» en què estava escrita la producció jocfloral que recollien els almanacs de *Las Provincias*. La perplexitat que pogueren causar-li aquestes dues maneres d'escriure el «valencià» fou plenament resolta per l'entrada en la seua incipient biblioteca d'un exemplar del petit opuscle que popularitzava les Normes de Castelló.¹¹

La producció literària local apareguda en el període comprés entre la Restauració borbònica i la Segona República no tingué, ni de bon tros, l'abast ni la volada que assolí dècades després amb l'aparició de Fuster, però hi hagué una extensa nòmina de lletraferits que es donaren a conèixer en l'abundant oferta de premsa, la celebració d'homenatges i vetlades literàries i les convocatòries de jocs florals. Entre 1920 i 1961, se'n convocaren set, amb gran nombre de treballs presentats. Especial ressò tingué la segona edició, el 1920, que comptà amb Miguel de Unamuno com a mantenidor, però important per a Fuster fou

---

10 Carrasquer *et al.* (1984: 13).

11 Cortés (1993: 244).

la de 1944, en què, a més de concórrer en circumstàncies excepcionals, participà com a secretari i impulsor de la comissió organitzadora.

Al marge de manifestacions literàries i periodístiques d'aquests anys, també és destacable la trajectòria d'investigadors suecs com Miquel Marzal, Simó Vila i Josep Fuset Tubià. El primer, catedràtic d'Anàlisi Matemàtica a la Universitat de València i secretari de la Facultat de Ciències de Barcelona; el segon, catedràtic de Química Inorgànica a la Universitat de l'Havana i degà de la Universitat de Barcelona; i el tercer, naturalista i catedràtic de Zoologia a la Universitat de Barcelona. Pel que fa a la política, fora del poble, Pedro J. Serrano Biguer presidí la Diputació de València en 1923-1924 i 1930-1931, i Juan Artal Ortells, regidor de València des de 1920 fins a febrer de 1923, fou nomenat alcalde de la capital, càrrec que tan sols exercí fins a setembre d'aquell any, en suspendre's les corporacions locals espanyoles per l'arribada al poder de Primo de Rivera.

A grans trets, la panoràmica esbossada, forçosament reduïda, descriu la Sueca del primer terç del segle passat, una població eminentment agrícola amb una vida cultural man-

tinguda. La guerra civil i la postguerra empitjoraren la situació. Fuster hagué de conviure –i sobreviure– des de la infantesa amb dos règims dictatorials: primer, el de Primo de Rivera; després, el del general Franco. Només hi hagué entremig el parèntesi republicà, però Sueca, al marge d'aquests fets històrics, era el poble que era, el mateix que Fuster descriuria el 1962 a *El País Valencià*: «una ciudad llana, de calles correctas y aspecto un poco soso. [...] El turista puede pasar de largo con toda tranquilidad: no se perderá nada. De ordinario ocurre así, y los suecanos estamos igualmente muy tranquilos con esa ausencia de mirones».¹² Si fa no fa, la ciutat que evocà a propòsit de l'escut municipal en un altre escrit: «Un pacífic gos, un gosset casolà, vulgar, ben alimentat, tranquil·lament reposant sobre el seu cul, i lligat a la soca d'una figuera... ¿Es vol una imatge simbòlica més exacta per a un poble com el nostre, on la vida passa i ha passat sempre sense pena ni glòria, llevat de quan falla l'arròs o es gelen les taronges? Seria ben difícil de trobar un altre senyal heràldic que tan bé ens convinga, als suecans».¹³ I encara es pronuncià amb més contundència quan advertia irònicament en un altre paper: «Ni el mestre Serrano és Beethoven, ni Bernat i Baldoví és Shakespeare, ni el matemàtic Marzal és Einstein. Ni el campanar de Sant Pere és més alt que la torre Eiffel. Siguem sensats».¹⁴ En descàrrec de l'escriptor, cal advertir que aquestes valoracions no s'han d'interpretar al peu de la lletra, sense tenir en compte la seua natural tendència al sarcasme, aplicada en aquest cas a les ordres d'una finalitat claríssima: evitar el xovinisme. Perquè, del que no hi ha dubte, és de l'estima sincera que tenia per Sueca:

Cuando alguien me pregunta por qué vivo en un pueblo a pesar de los pesares, siempre contesto, de entrada: porque es «mi» pueblo, y pongo un irónico énfasis en el posesivo. Exactamente: no me da la gana emigrar, ya que, de momento –y soy demasiado viejo para rectificar la aventura–, puedo permitirme el lujo de no hacerlo. Si mi interlocutor es resabiado, a veces, me atrevo a citar unas palabras del Plutarco escolar. En el *Demóstenes* encontré esta frase: «Habitamos una pequeña ciudad, y nos complacemos en vivir en ella, para que no acabe siendo más pequeña.» El argumento es precioso. Se presta a la vanidad. Pero la vanidad no es mi fuerte. Los recalcitrantes «pueblerinos» por vocación tenemos la vocación como salvaguardia.¹⁵

---

12 Fuster (1962: 356).

13 Fuster, J. «Coses del meu poble», *Programa de Festes de Sueca*, 1958.

14 Fuster, J. «Col·laboracions», *Butlletí municipal de Sueca*, 0, 1979.

15 Fuster, J. «Vivir en un pueblo», *La Vanguardia*, 19 de setembre de 1971.

Vaig néixer a Sueca el 23 de novembre del 1922. Com que l'endemà, dia 24, era la festa de sant Joan de la Creu, unes parentes remotes, conques i molt inclinades als carmelites, van fer que em bategessin amb el nom d'aquell distingit poeta castellà. Avui—encara!—, a la porta de casa, tinc una placa de llastó que diu: "Juan de la Cruz Fuster, abogado". Però en decidir-me a fer literatura vaig optar pel simple i anodi "Joan". Vaig començar fent versos, i hauria estat perillós firmar "Joan de la Creu". D'altra banda, la família i la gent del poble em diu "Juanito".

La meua ascendència és pagana pels quatre costats. El meu avi patern era un brucor sense més patrimoni que els seus braços. El meu pare va desertar el camp, però: se n'anà, ben jove, a València i hi va aprendre un ofici. Es va fer tallista, imaginat. Ha confeccionat moltes "sants", en aquesta vida, el pobre. Natil Clot, naturalment. Per a aquesta raó—ben professional, en definitiva—, han desfilat sempre per casa meua considerables quantitats de copellans. El meu avi patern descendia d'una família de propietaris rurals bastant acomodats, però que ja feia que temps que havia dissipat els seus béns. Ell em dedicava a comprar i vendre cavalleries per compte d'altri. De manera que, malgrat tot, l'arrel agrària ja m'arriba una mica mistificada.

El meu pare és carlí; el carlí més important de la comarca. La família de la meua mare era liberal. O potser eren conservadors. La veritat és que el senyor per al qual treballava el meu avi matern era el cacic conservador del poble. Gràcies a ell, el senyor Ferris Mancheta—"don Paco", que li deien—va sortir diverses vegades diputat a corta pel districte de Sueca. "Don Paco" va començar la seva carrera periodística a Sueca: en 1868 i 1869 publicà un parell de setmanaris en dialecte—"La Guicharra" i "El imperial suecà"—, segons sembla. Quan va tenir ja més influència a Madrid, Ferris Mancheta obsequià el poble amb un pont sobre el riu Xiquet, que més costé la carretera de Sueca a Alzira. La gratitud del diputat arribà a l'extrem de fer coincidir la situació del pont en línia recta del carrer on vivia el seu cacic, situació que, dit sigui de passada, no semblava la més lògica. En fi... (Ara que hi penso: potser al senyor Ferris Mancheta no era "conservador". No